(in)formatie

Kinderen met meervoudige beperkingen en sociale veiligheid

Omgaan met weerbaarheid en grensoverschrijdend gedrag

ieder(IN)

Netwerk voor mensen met een beperking of chronische ziekte

Inhoud

	Inleiding	**3**
1.	**Een goede basis**	**5**
2.	**Aandacht voor seksuele opvoeding**	**9**
3.	**Voorlichting over seksualiteit**	**12**
4.	**Mensen met meervoudige beperkingen**	**14**
5.	**Aandacht voor zelfbeeld en lichaamsbeleving**	**18**
6.	**Grensoverschrijdend gedrag signaleren en aanpakken**	**20**
7.	**Ouders, vertegenwoordigers en zorgorganisatie**	**23**

Bijlage 1 – Voorbeelden van voorlichtingsmateriaal 27

Bijlage 2 – Signalenkaart 28

Inleiding

Dit is een brochure over sociale veiligheid bij kinderen met meervoudige beperkingen. Hieronder verstaan wij jonge en oude kinderen die zowel een lichamelijke als een verstandelijke beperking hebben. De nadruk ligt op het herkennen en voorkomen van seksueel grensoverschrijdend gedrag.

Sociale veiligheid gaat over je veilig voelen en veilig zijn met en bij andere mensen. Om je veilig te voelen en om veilig te zijn in de verschillende relaties die je met anderen hebt. Ook mensen met meervoudige beperkingen hebben behoefte aan vriendschap, relaties en intimiteit. Het is belangrijk dat daar aandacht voor is.

Kinderen en volwassenen met meervoudige beperkingen zijn in alles afhankelijk van ondersteuning door anderen. Dat maakt hen extra kwetsbaar. Ouders, familie en vertegenwoordigers hebben een belangrijke rol bij het herkennen en voorkomen van onveilige situaties.
U kent uw kind of familielid immers het beste. U kunt alert zijn op signalen van grensoverschrijdend gedrag. Over deze signalen kunt u leren praten. Want verandering in gedrag kan een signaal zijn van een onveilige situatie.

Nadenken over sociale veiligheid en preventie van misbruik is emotioneel beladen. Het maakt je als ouder extra kwetsbaar, omdat je kind zo weerloos is. Het kan moeilijk zijn om signalen van onveiligheid op te merken. En om te weten wat je met die signalen kunt doen. Deze brochure biedt u daarbij een helpende hand.

De citaten in deze brochure zijn afkomstig van ouders uit de achterban van Ieder(in). We danken hen voor hun openhartigheid.

Leeswijzer
U kunt in deze brochure lezen over het herkennen en voorkómen van onveilige situaties bij uw kind. De brochure is zo opgebouwd dat u de onderdelen ook los van elkaar kunt bekijken. De brochure is bedoeld voor ouders en vertegenwoordigers van kinderen met zowel een verstandelijke als een lichamelijke beperking. Is er sprake van een zware lichamelijke handicap en een ernstige verstandelijke beperking dan spreken we van Ernstig Meervoudige Beperking (EMB). Andere kinderen hebben een hogere ontwikkelingsleeftijd en/of minder ernstige lichamelijke beperkingen. In deze brochure noemen we deze groepen samen 'kinderen met een meervoudige beperking'.

1. **Een goede basis**
2. **Aandacht voor seksuele opvoeding**
3. **Voorlichting over seksualiteit**
4. **Mensen met meervoudige beperkingen**
5. **Aandacht voor zelfbeeld en lichaamsbeleving**
6. **Grensoverschrijdend gedrag signaleren en aanpakken**
7. **Ouders, vertegenwoordigers en zorgorganisatie**

NB: Overal waar in deze tekst de mannelijke vorm is gebruikt, wordt ook de vrouwelijke vorm bedoeld.

1. Een goede basis

In contact met anderen zijn er bepaalde gedragscodes over hoe je met elkaar omgaat. Zo kruip je niet bij iedereen op schoot. En raak je niet de borsten van een ander zomaar aan. Als iemand je pijn doet of rot tegen je is, kun je dat laten merken. Kinderen met meervoudige beperkingen kunnen dit vaak moeilijk aangeven.

In de dagelijkse omgang werkt u eraan dat uw kind zich, ondanks zijn beperking, op een zo volwaardig mogelijke manier kan ontwikkelen. Daarbij legt u een basis voor weerbaarheid tegen ongewenst gedrag. De volgende thema's spelen daarbij een rol.

Groeimogelijkheden
Mensen met meervoudige beperkingen worden levenslang verzorgd en ondersteund door ouders, begeleiders en hulpverleners. De valkuil daarbij is dat je iemand als eeuwig kind kunt blijven zien. Hierdoor blijft hij 'klein' en onverantwoordelijk. En hierdoor staat hij ook kwetsbaarder in de wereld.

- Begeleid iemand naar gedrag dat bij zijn leeftijd past. Bijvoorbeeld door te zorgen dat hij de kleding draagt die bij zijn leeftijd past. Leer iemand ook op zijn eigen niveau, welk gedrag bij zijn leeftijd past. Bijvoorbeeld dat je als achttienjarige niet meer altijd een knuffel bij je hebt.
- Laat kinderen contacten aangaan met anderen. Blijf op de achtergrond en biedt die steun die uw kind nodig heeft om (zelfstandig) relaties op te bouwen en te onderhouden.

"Ik weet dat mijn dochter binnen afzienbare tijd het huis uit zal gaan. Maar als ik er aan denk, krijg ik een bal in mijn maag. Omdat ik weet dat de zorg haar nooit die stabiliteit kan geven. Maar ik zie haar niet tot haar dertigste bij ons wonen. Dat is niet gezond. We zullen haar wel heel moeilijk kunnen loslaten. Je blijft verantwoordelijk en toch moet je loslaten. Dat wordt een hele harde dobber."

"Wij stimuleren onze zoon (14) om initiatief te nemen. Zolang hij daarin geen aanstootgevend gedrag vertoont. Hij is onbevangen, puur en positief. Hij vindt het juist leuk als er iemand bij hem op schoot gaat zitten. De vraag is, moeten we dit afremmen omdat het ongepast is? Wij vinden juist dat dat heel spontaan van hem zelf komt. En als hij niet meer wil, kan hij ook duidelijk aangeven – door weg te duwen – dat hij het niet meer leuk vindt."

Ervaringen opdoen
Om te kunnen groeien, moeten kinderen ervaringen opdoen. Ook teleurstellende. Kinderen leren door fouten te maken en door met hun eigen grenzen en die van een ander te worden geconfronteerd. Dit geldt binnen hun mogelijkheden ook voor kinderen met meervoudige beperkingen. Ouders kunnen geneigd zijn om hun kind overmatig te beschermen. Door over-bescherming kan uw kind geïsoleerd raken en minder contacten opdoen. Los niet alles op of houd niet alles af, maar doe bijvoorbeeld ontdekkingen samen met uw kind.

Keuzes maken
Door keuzes te maken, hoe klein deze ook zijn (welke kleur sokken, wat wil ik eten, wanneer wil ik douchen), leert een kind ontdekken wat het wel of niet wil. Keuzes maken is niet alleen weggelegd voor kinderen met een hoger ontwikkelingsniveau. Met lichaamstaal maken kinderen duidelijk wat ze wel of niet prettig vinden. Bijvoorbeeld door het draaien met de ogen of het afwenden van het hoofd.

"Je hoort steeds meer dat het niet goed is dat verzorgers dingen bepalen voor je kind. Maar de andere kant is dat als je dat als verzorger niet doet, er niets zou gebeuren voor een kind van haar niveau. Natuurlijk kijk je wel naar haar reacties en speel je daar op in, maar meer kun je niet doen. Jij blijft toch degene die bepaalt."

Zeggenschap hebben
Juist ook bij kinderen met meervoudige beperkingen is het belangrijk verwachtingen te hebben. Daardoor voelt uw kind dat u vertrouwen heeft en dat hij belangrijk is. Door positieve én negatieve reacties op zijn wensen, leert uw kind voor zichzelf op te komen. Maar ook om met grenzen van anderen om te gaan.

- Geef uw kind taken, hoe klein deze ook zijn.
- Zorg dat uw kind naar eigen vermogen successen kan behalen. Wees trots. Als je kind zich bevestigd voelt in wat hij doet, ontwikkelt hij meer zelfrespect.
- Geef niet te snel op. Ga niet alleen af op het onvermogen dat uw kind kan uitstralen.
- Ook iemand met meervoudige beperkingen kan zeggenschap hebben. Waar wordt hij blij van? Waar reageert hij goed op en op wie? Het is belangrijk om te zien wanneer uw kind zich wel en niet prettig voelt. Daar kunt u dan op aansluiten.

Leren over emoties
Mensen met ernstige verstandelijke beperkingen zijn vaak ook beperkt in hun emotionele ontwikkeling. Daarom is het belangrijk dat zij leren over emoties. Uw kind kan allerlei gevoelens ervaren die hij moeilijk kan plaatsen; die hem 'overkomen'. Wanneer uw kind de verschillende emoties leert kennen, krijgt het hier meer grip op.

- Benoem wat u ziet. Begin met basisgevoelens: ik zie dat je blij bent (boos, verdrietig, bang). Wanneer uw kind wat groter is, kunt u ook met hem oefenen in de spiegel. Hoe zien blij, verdrietig, boos en bang eruit?
- Wanneer uw kind wat ouder is, kunt u met collages of foto's over verschillende emoties praten. Misschien ook over de meer ingewikkelde emoties zoals nerveus of verlegen.
- U kunt pictogrammen of tekeningen gebruiken waar hij naar kan wijzen of kijken. Of een tekenbord met een gezicht waarin u de emotie kan tekenen.

Leren over grenzen
Kinderen met meervoudige beperkingen zijn zich vaker niet bewust van (het effect van) hun gedrag. Het is goed dat u hier begrip voor heeft. Maar het hoeft niet zo te zijn dat zij altijd hun gang kunnen gaan. U kunt samen spelregels opstellen. Hen op hun niveau gedragsnormen en waarden bijbrengen. Wanneer zij niet met grenzen worden geconfronteerd, kunnen zij grensoverschrijdend gedrag ontwikkelen. Hoe langer zij dit gedrag onbegrensd mogen uiten, hoe moeilijker het zal zijn dit af te leren bij het ouder worden.

Uw aandacht doseren
Als ouder bent u in de eerste levensjaren van uw kind de belangrijkste persoon in zijn leven. Door de meervoudige beperking heeft uw kind blijvend ondersteuning nodig. Dit betekent veel aandacht, veel tijd en veel geduld. Er is een risico dat u er aan gaat wennen uw eigen behoeften en die van uw partner en gezin naar de achtergrond te plaatsen.

Zorg er voor dat er voldoende mensen om uw kind heen zijn die zorg en ondersteuning daar waar mogelijk is kunnen overnemen. Zo raakt uw kind gewend en vertrouwd met de zorg en ondersteuning van anderen. Dit werkt twee kanten op. Als ouder wordt u ontlast. Tegelijkertijd biedt u uw kind de mogelijkheid om ook contacten en relaties met anderen aan te gaan.

“Wij hebben een BLOG-boek over onze zoon. Hierin zetten we allerlei filmpjes en berichtjes voor de mensen die hem ondersteunen en begeleiden. Zo zijn zij goed op de hoogte van zijn belevenissen.”

Oog voor uw eigen grenzen

Het opvoeden van een kind met beperkingen kan nogal wat van u vragen. U kunt zich soms machteloos voelen en ontzettend moe zijn. Het gedrag van uw kind kan u wanhopig maken. Misschien heeft u soms wel het gevoel dat u er niet meer tegen kunt. Dat u niets positiefs meer kunt zien in uw kind.

“Een kind als mijn dochter opvoeden vraagt enorm veel van je. Je moet haar honderd miljoen keer dingen zeggen. Ze heeft bij alles hulp nodig. Ze kan zo zuigend zijn en alle aandacht en energie opeisen. Je kunt je soms zo machteloos voelen en moe, eindeloos moe. Ik heb wel eens gedacht dat ik het kan snappen dat je als ouder de grens overgaat en je kind slaat of erger. Je kunt zo radeloos zijn.”

- Zorg dat u zelf en dat uw gezin voldoende ontspanning krijgen, bijvoorbeeld door een logeerhuis voor uw kind te zoeken.
- Ken uw eigen grenzen, schaam u niet en zoek steun als dat nodig is.
- Contact met andere ouders via een belangenorganisatie als de BOSK of VG netwerken kan u helpen.

2. Aandacht voor seksuele opvoeding

Voor ouders van kinderen met meervoudige beperkingen is het onderwerp seksualiteit niet makkelijk om over te praten. Vaak zijn er zo veel andere dingen die meer prioriteit lijken te hebben dan seksualiteit. Toch is het wel belangrijk.

De misvatting bestaat dat kinderen met meervoudige beperkingen altijd kind blijven en seksualiteit dus niet aan de orde is. Maar seksualiteit, in de breedste zin van het woord, speelt altijd een rol. Dat wordt misschien niet altijd duidelijk. Omdat zij moeilijk of niet praten en bewegen, hebben zij niet altijd de mogelijkheid om gevoelens en behoeftes kenbaar te maken. Maar dat betekent niet dat die gevoelens en behoeftes er niet zijn. De seksuele ontwikkeling is een proces dat het hele leven doorgaat. Het begint niet pas rond de puberteit. Daar komt dan bij dat deze kinderen vaak niet in staat zijn hun eigen lusten te bevredigen. Ook kan uw kind met seksueel gedrag van anderen worden geconfronteerd.

"Je hebt een kind met een ernstige meervoudige beperking, maar je staat er vaak niet bij stil dat het ook een seksueel persoon is. Ik kan me dat bij mijn zoon eigenlijk niet voorstellen. Maar hij zal toch ook de hormonen in zijn lijf voelen."

Ontdekken door ervaring

- Baby's en jonge kinderen leren door ervaring, ook als het om seksuele ontwikkeling gaat. Door sabbelen, zuigen, proeven, voelen en ruiken leert een baby wanneer het zich prettig voelt. Al spelend leren baby's hun lichaam kennen. Het ontdekt zijn handjes en voetjes en wat later ook zijn neus en oren, tenen, vingers, penis of vagina. Er wordt nog geen speciaal plezier beleefd aan het aanraken van penis of vagina. Het is vooral aanraken vanuit nieuwsgierigheid.
- Tussen 14 en 36 maanden ontdekken veel kinderen dat het aanraken van geslachtsdelen of de geslachtsdelen ergens over heen wrijven een prettig gevoel geeft. Ze ontdekken ook het verschil tussen jongens en meisjes. Er is nog geen schaamtegevoel. Ze raken zichzelf aan in het openbaar en weten nog niet wat privé is. Tussen de drie en vier jaar ontdekken kinderen hun lichaam en dat van andere kinderen via spelletjes als doktertje spelen. Ze raken elkaar zonder schaamte aan. Rond die leeftijd zijn kinderen ook erg nieuwsgierig naar seksuele zaken als waar baby's vandaan komen en hoe geslachtsdelen heten.

- Tussen de vier en zes jaar beginnen de schaamtegevoelens zich te ontwikkelen. Spelletjes worden minder onbevangen en meer geheimzinnig (terugtrekken in de eigen kamer, tenten bouwen). Ze zijn minder makkelijk bloot: ze willen zich bijvoorbeeld niet meer uitkleden waar anderen bij zijn. Tussen de zes en tien jaar gaat de seksuele ontwikkeling gewoon door, alleen is die wat minder opvallend voor de buitenwereld. Vanaf de puberteit groeit een kind langzaam toe naar volwassenheid, ook op seksueel gebied.

Seksuele ontwikkeling begint dus al met de koestering en liefdevolle aanraking van uw baby. In de hele opvoeding zijn er steeds momenten en kansen waarop u bewust of onbewust de seksuele ontwikkeling beïnvloedt. Door de manier waarop u als ouder reageert op de verkenning van uw peuter van het eigen lichaam. Door hoe u normen en waarden aanleert. En door hoe u omgaat met het experimenteren met grenzen door een kleuter.

Lichamelijke en seksuele ontwikkeling
De seksuele ontwikkeling verloopt bij kinderen en jongeren met meervoudige beperkingen niet veel anders dan bij anderen. Het hebben van seksuele gevoelens is niet gekoppeld aan het ontwikkelingsniveau. Iemand met een laag niveau heeft niet minder seksuele gevoelens. Of minder behoefte aan intimiteit, liefde en aandacht. Maar een achterstand in de ontwikkeling heeft wel veel invloed op de manier waarop seksuele gevoelens worden beleefd.

“Mensen met een ernstige meervoudige beperking hebben ook hormonen die opspelen. Zij krijgen baardgroei, gaan menstrueren. Het gevoel van verliefdheid kan ook gaan spelen. Het is niet goed duidelijk wat dat precies voor hen betekent. Maar het is haast vanzelfsprekend dat zij dezelfde ontwikkeling doormaken.”

“Mensen met een ernstige meervoudige beperking ervaren wel prikkels, maar het is moeilijk te achterhalen wat en hoe dit uitwerkt. Vaak zien of ontmoeten zij niet zo veel andere mensen, dus dan zijn er waarschijnlijk minder prikkels? Het is wel belangrijk om dit in de gaten te houden, want zij kunnen zelf niet goed aangeven wat er met hen gebeurt op zo’n moment.”

“Het is heel vreemd te zien dat de genitaliën van mijn zoon zich ontwikkelen. Dat past voor je gevoel helemaal niet bij zijn ontwikkeling. Het verschil tussen lichamelijke en verstandelijke ontwikkeling wordt steeds groter. Een luier hoort toch bij een baby. Ik kijk er eigenlijk nog iedere keer dat ik hem verschoon van op. Zijn stem wordt nu ook steeds zwaarder.”

Bij veel mensen met meervoudige beperkingen blijft de sociale en emotionele ontwikkeling ver achter bij de lichamelijke ontwikkeling.

Door een lage emotionele ontwikkeling heeft uw kind ook weinig zicht op wat zijn gedrag bij anderen oproept. Met name de puberteit kan erg lastig zijn: het lichaam verandert, de hormonen spelen op en seksuele gevoelens worden merkbaar. Hoe kan uw kind dit plaatsen?

Kijk waar (seksueel) gedrag vandaan komt. Is er sprake van verveling, van onvervulde seksuele behoeften, van overprikkeling of van geen seksuele ontlading krijgen?

"Mijn zoon is nu 21 jaar, maar emotioneel gezien is hij 1½ tot 2 jaar. Hij is een spanningzoeker, daagt uit, zoekt conflicten op en voelt feilloos aan als de ander kwetsbaar is. Toen hij jonger was, kneep hij in billen en borsten van vrouwen. Dat gaf spanning. Het was toen nog niet seksueel, maar dat wordt nu anders. Door zijn lage emotionele niveau kan hij zijn behoeftes niet uitstellen: wat hij ziet moet hij nú hebben. Wachten is een vaardigheid die hij niet zal leren. Hij is op allerlei fronten grensoverschrijdend. Hij heeft altijd het stuur van anderen nodig om ervoor te zorgen dat het voor hem en anderen veilig is. Zeker als het gaat om superheftige gevoelens en prikkels die seksualiteit met zich meebrengt."

3. Voorlichting over seksualiteit

U bent als ouder al elke dag bezig met het geven van voorlichting aan uw kind, of u nu wilt of niet. In al uw (onbewuste) bewoordingen, gedragingen en reacties krijgt uw kind boodschappen mee over hoe u denkt en voelt over seksualiteit. De allereerste voorlichting begint al in de wieg en op de commode. U laat uw kind door koestering en streling weten dat hij er mag zijn. Hoe klein een kind ook is, hij neemt waar, voelt en registreert.

Mag het kind zijn eigen piemeltje aanraken of worden de handjes telkens verwijderd? Wat laten u en uw partner zien? Zijn liefdesuitingen zichtbaar of worden ze verhuld? Is er gêne voor bloot of niet? Gaat de douchedeur op slot of blijft die open? U geeft uw kind boodschappen mee, ook al zegt u er niets over.

"Niets gaat vanzelf. Bij kinderen met ernstige meervoudige beperkingen moet je over alles nadrukkelijk nadenken. Óók over seksualiteit. De opa en oma van mijn zoon (mijn ouders) gingen naar een thema-avond over seksualiteit. Wíj hadden zoiets van: maar dat heeft toch niets met óns kind te maken? Je staat er niet bij stil dat je kind met een beperking ook seksuele gevoelens ontwikkelt. Dat moet je je bewust worden."

"Er is een meisje bij hem op de groep die borsten begint te krijgen. De jongens reageren hierop. Ze kijken allemaal. Ze krijgen vast ook seksuele prikkels. De begeleiding vindt het heel lastig hoe hiermee om te gaan. De bewoners kijken TV, maar er is niemand die met ze meekijkt. Wat zien ze allemaal? Ik zie op de leefgroep van mijn zoon dat kinderen elkaars gedrag overnemen. Eén jongen heeft seksuele interesses en vertoont openbaar seksueel gedrag. Andere kinderen op de groep zien dat en kopiëren zijn gedrag."

Bewust aandacht vragen voor seksualiteit
Voorlichting geven over seksualiteit aan kinderen met meervoudige beperkingen gebeurt dus al onbewust. U kunt hier ook bewust aandacht aan schenken. Hoe pakt u dit aan?

- Praat er met uw partner over en met andere ouders. U kunt een belangenorganisatie in uw buurt vragen een thema-avond te organiseren. Wanneer u zich ongemakkelijk voelt of onzeker bent over hoe u het moet aanpakken: vraag advies aan hulpverleners die ervaring met het onderwerp hebben, bijvoorbeeld bij MEE.
- Ga op zoek naar informatie voor uzelf en naar boekjes, folders en video's voor uw kind (zie de aanbevolen literatuur).

“Het zou goed zijn wanneer er gespreksgroepen komen voor ouders met kinderen met een ernstige meervoudige beperking om over thema’s rond seksualiteit te praten. Seksualiteit is nog vaak een taboe, mensen houden het af om erover te praten. Maar wij merken op de dagbesteding dat als je er in een prettige sfeer over begint, je verbaasd kunt staan over hoeveel openheid er kan zijn over het onderwerp.”

Wat is goede voorlichting?
Het is belangrijk dat de informatie aansluit bij het ontwikkelingsniveau en de belevingswereld van uw kind. Wat kan uw kind begrijpen? Kent hij zijn lichaam? Wat is zijn tempo? Wat weet hij al? Welke ervaringen heeft hij opgedaan? Welke vragen of wensen leven er? Zijn er onzekerheden of angsten die weggenomen moeten worden? Misschien weet u niet goed of uw kind bepaalde informatie aan kan of opneemt.

- Een goed hulpmiddel is samen een boek maken. Een boek dat vaker kan worden opengeslagen en stap voor stap verder kan worden ingevuld. Gebruik als ondersteuning ook visuele hulpmiddelen (tekening, foto, pictogrammen, voorwerpen).
- Rollenspelletjes (met elkaar of met poppen) kunnen goed zijn om bijvoorbeeld te leren hoe je contact maakt of nee kan zeggen. Een voordeel van spelen met poppen is dat uw kind zijn kennis, gedachten en gevoelens over seksualiteit in alle openheid kan uiten.
- Wanneer signalen worden herkend, geïnterpreteerd en er naar wordt gehandeld, kunnen mensen met meervoudige beperkingen ervaren dat zij invloed hebben op hun eigen seksualiteit. Dit verhoogt de kwaliteit van bestaan.

Voorlichtingsmateriaal
Er is materiaal voorhanden dat u als ouder of familielid kunt gebruiken bij de voorlichting van uw kind. Over weerbaarheid, omgaan met grensoverschrijdend gedrag, seksualiteit en daaraan verwante onderwerpen. Veel ‘spelmateriaal’ is erg prijzig. U kunt dit materiaal eventueel lenen van school of woonvoorziening.

In bijlage 1 vindt u een overzicht van voorlichtingsmateriaal.
U kunt het meeste materiaal vinden bij:
- Rutgers WPF (folders, lesmateriaal, websites) – www.rutgerswpf.nl
- Edusex (materiaal, websites) – www.edusex.nl
- Bosch & Suykerbuyk (materiaal en websites) – www.bosch-suykerbuyk.nl

4. Mensen met meervoudige beperkingen

Kinderen en volwassenen met meervoudige beperkingen zijn in alles afhankelijk van ondersteuning door anderen. Dat maakt hen extra kwetsbaar. Het is bekend dat mensen met meervoudige beperkingen meer risico lopen om slachtoffer te worden van seksueel misbruik. Wat maakt mensen met meervoudige beperkingen nu zo kwetsbaar?

Kenmerkende eigenschappen
Mensen met meervoudige beperkingen hebben zowel een lichamelijke beperking als een verstandelijke. Het is een diverse groep mensen. Sommigen hebben een ontwikkelingsleeftijd van enkele jaren en relatief lichte lichamelijke beperkingen. Bij anderen is het net andersom: zij hebben de ontwikkelingsleeftijd van een ouder kind, maar kunnen bijvoorbeeld niet praten en zien. We spreken van een Ernstig Meervoudige Beperking (EMB) als het kind en een zware verstandelijke beperking heeft (ontwikkelingsleeftijd tot 24 maanden) en ernstige lichanelijke beperkingen (bijv. op het gebied van communicatie, bewegen of zien). Wat deze diverse groep mensen kenmerkt, is dat zij allemaal van jong tot oud volledig afhankelijk zijn van anderen in hun dagelijkse leven. En dat zij extra kwetsbaar zijn voor grensoverschrijdend gedrag.

"Onze zoon is sociaal en erg vrolijk. Hij zit goed in zijn vel. Hij heeft bij alles ondersteuning nodig. Hij kan niet praten. Als hij iets wil, trekt hij op zijn manier de aandacht van je. Bijvoorbeeld door te roepen (geen woorden maar kreten) of door aan je mouw te trekken. Als er iets gebeurt wat hij niet fijn vindt, gaat hij schreeuwen en wegduwen."

"Onze dochter (5) kan niet praten en heeft het niveau van een baby van 10 maanden. Ze is erg sterk en bewegelijk. Ze heeft voortdurend toezicht nodig. Kinderen als onze dochter hebben een erg laag ontwikkelingsniveau. Zij zullen niet snel geloofd worden maar zijn zelf goedgelovig. Ze kunnen makkelijk in een kwetsbare situatie terecht komen omdat zij zijn overgeleverd aan anderen."

Afhankelijkheid en machtsongelijkheid
Mensen met meervoudige beperkingen zijn altijd afhankelijk van de hulp van derden: familie, begeleiders, hulpverleners. Zij kunnen vaak niet of moeilijk praten en bewegen. Zij leren vaak van kind af aan naar hulp van derden te luisteren en zich meegaand op te stellen. Wanneer zij eraan wennen om gevoelens van opstandigheid of verdriet weg te houden, voelen ze op den

duur niet meer dat iets onprettig is. Dan is het veel moeilijker om grens-overschrijdend gedrag door anderen te herkennen en er iets tegen te doen.

"Lijfelijkheid is juist belangrijk voor mensen met EMB. Bijvoorbeeld als mensen slecht zien dan moet je wel meer met lijfelijk contact doen. Dit is ook een vorm van communiceren. Als begeleider moet je je steeds bewust zijn in hoeverre het lijfelijk contact verantwoord is. Maar je moet hier ook weer niet te krampachtig mee omgaan."

Bescherming

Uit bezorgdheid en angst dat mensen met meervoudige beperkingen negatieve ervaringen opdoen, kunnen familieleden hun kind, broer of zus erg beschermen en dingen uit handen nemen. Soms kan dat ook niet anders omdat iemand zelf iets niet kan. Een kind leert dan echter niet goed om voor zichzelf op te komen en te ervaren wat het wel of niet prettig vindt. Het zal dan ook moeilijker nee kunnen zeggen tegen of afwerend kunnen reageren naar grensoverschrijdend gedrag. Door deze vorm van 'over-bescherming' kan bijzonder gedrag van iemand met een beperking ook eerder worden geaccepteerd. Gedrag dat men van anderen niet zou tolereren. Wanneer er weinig grenzen worden gesteld, kan grensoverschrijdend gedrag ontstaan. Ook op seksueel gebied.

Minder privacy en zeggenschap over het eigen lichaam

Mensen met ernstige meervoudige beperkingen zijn voor lichamelijke verzorging altijd afhankelijk van anderen. Ook wanneer ze qua ontwikkeling toe zouden zijn aan meer privacy en zelfstandigheid. Door de combinatie afhankelijk te zijn van anderen en minder mogelijkheden tot privacy en zeggen-schap, is het moeilijker om je baas over je eigen lichaam te voelen. Het komt vaker voor dat jongeren hun gevoel gaan uitschakelen bij de verzorging en hun lichaam als een 'ding' gaan ervaren. Dan is het moeilijker een verschil te voelen tussen prettige en ongewenste aanrakingen of tussen functionele en seksueel geladen aanrakingen. Soms gebeurt de verzorging met open deuren of waar anderen bij zijn. Dan is het voor een kind niet makkelijk om het verschil te leren tussen privé en openbaar.

"Kinderen met een verstandelijke beperking hebben geen privacy. Wij zien bij hem wat andere kinderen wellicht stiekem of buiten het zicht van ouders doen."

Geïsoleerder leven

Mensen met meervoudige beperkingen leiden vaker een geïsoleerd leven dan leeftijdsgenoten zonder beperking. Bijvoorbeeld doordat het vervoer is geregeld of er minder mogelijkheden zijn om bij leeftijdgenoten thuis te komen. Soms

sluit een gezin met een ernstig meervoudig beperkt kind zichzelf ook af van de buitenwereld. Door het gevoel dat men het toch niet begrijpt of doordat vrienden het laten afweten. Isolement kan kwetsbaarder maken voor misbruik. Enerzijds omdat een kind minder ervaringen kan opdoen en minder leert wat wel en niet normaal is. Anderzijds omdat een kind minder mogelijkheden heeft om eventuele negatieve ervaringen te laten merken aan personen buiten het gezin.

"Sommigen vonden het moeilijk om met de beperking om te gaan, maar dat trok later wel weer bij. We zijn wel mensen kwijtgeraakt, maar of het alleen hier aan ligt? Ik vond het zélf moeilijk om te gaan met vrienden of kennissen die gezonde kinderen hadden. Ik had een hele leuke zwanger-schaps-yogagroep. Na een jaar was er een reünie. Dat kon ik niet aan. Een vriendin had een baby'tje dat vier maanden jonger was en die kon al veel meer dan mijn zoon. Ik dacht toen: even geen gezonde kinderen meer. Het lag dus ook aan mezelf. Ik heb mezelf ook teruggetrokken."

Ontkenning van seksualiteit

Voor veel ouders is het moeilijk te beseffen dat hun kind ook gevoelens van seksualiteit kan hebben. Hoe het kind met de beperkingen om moet gaan, is al een grote zorg. Laat staan het idee dat het kind ook nog iets met seksualiteit zou moeten. Door onzekerheid wordt seksualiteit nogal eens weggehouden.

Onwetendheid rond seksualiteit

Kinderen met meervoudige beperkingen weten meestal niet wat wel en niet normaal is, hoe ze handelingen moeten inschatten of wat gevolgen kunnen zijn van bepaald gedrag. Dit maakt kwetsbaarder om misbruikt te worden, maar ook om grenzen van anderen te overschrijden.

"Hij heeft geen begrip van wat wel en niet hoort. En hij kan niet praten dus niet vertellen wat er is gebeurd."

De aard van de handicap

Mensen met meervoudige beperkingen kunnen minder goed grenzen aangeven. En zij kunnen niet vertellen wat er is gebeurd. Zij kunnen vaak door hun beperking niet weglopen. Dit alles maakt hen meer kwetsbaar voor misbruik.

"Wat onze zoon extra kwetsbaar maakt, is zijn epileptische activiteit en zijn luchtwegobstructie. Hij heeft ook een prikkelstoornis en hij praat niet. Hij vindt veel leuk en is grenzeloos. Hij is zeer beweeglijk en kent zijn krachten niet. Hij is nu nog maar 9 jaar. Hoe is dat straks als hij ouder is? Hij wordt steeds sterker."

“Ik vraag mij ook wel eens af in hoeverre misbruik door mijn zoon als trauma wordt ervaren. Dit naast dat ik het natuurlijk absoluut niet goedkeur! Hij vindt alles leuk en weet totaal niet wat wel en niet mag.”

“Haar kwetsbaarheid is een grote zorg. Het is een mooi grietje met een mooi bekkie. Ze is op school al eens met een jongen uit de bosjes gehaald. Ze is erg fysiek ingesteld. Ze wil ontdekken en met haar gedrag lokt ze op een bepaalde manier uit. Ze is constant met haar lijf bezig, vooral sinds ze groeit, menstrueert en grotere borsten heeft. Als ze met haar jongere zusje in bad zit, laat ze haar zusje aan haar borsten zitten. We moeten honderd keer duidelijk maken dat je dat niet doet, maar ze blijft het doen. Toen hebben we toch maar besloten dat ze niet meer samen in bad gaan.”

5. Aandacht voor zelfbeeld en lichaamsbeleving

Het is voor mensen met meervoudige beperkingen moeilijk om een positief zelfbeeld en lichaamsbeeld op te bouwen.

"Hij is er extreem gevoelig voor als hij niet respectvol wordt benaderd of als iemand twijfelt aan zijn kunnen. Toen hij baby was al. De arts rolde hem heen en weer als een lap vlees. Bij het volgende bezoek was hij een en al slapte. Zo gauw als hij voelt dat iemand aan hem twijfelt, kan hij zo van streek raken dat hij niets meer kan. Hij heeft constant: geloof je wel in me of vind je me maar niets?"

Koester uw kind en zijn lichaam
Eigenwaarde begint wanneer een kind ervaart dat met liefhebbende ogen naar hem wordt gekeken. Wanneer hij liefdevol wordt aangeraakt en op een warme toon met hem wordt gesproken. De allereerste lessen die een kind nodig heeft, is te leren dat het als totale persoon gewenst en de moeite waard is. Voor kinderen met een niet volmaakt lichaam is het moeilijker om plezier te beleven aan het lichaam en er trots op te zijn. Koester juist ook eventuele verlamde of spastische lichaamsdelen.

- Naast de gewone lichamelijkheid kunnen aanrakingen in de vorm van massage goed zijn. Uw kind krijgt hierdoor een beter lichaamsbesef (dit is mijn lichaam, zo voelt het aan). Het raakt vertrouwd met aanrakingen en leert ervaren wat het zelf prettig vindt en niet.
- Sommige kinderen verdragen aanrakingen moeilijk. Toch is het goed om uit te proberen of zij door (professionele) massage stap voor stap kunnen leren om aangeraakt te worden en dit misschien zelfs als prettig gaan ervaren.
- Als uw kind in een rolstoel zit: haal uw kind er regelmatig uit. Stoei en rollebol met hem op de vloer. Dit is voor zijn lichaamsbeleving belangrijk, maar ook voor zijn lichamelijke ontwikkeling.

"Het meest basale dat je je kind mee kunt geven is dat je van hem en zijn lichaam houdt en dicht bij hem blijft. Door je liefde, koestering en waardering krijgt je kind mee dat het iets moois heeft en er mag zijn. Hierdoor kun je je kind later ook leren dat zijn seksualiteit er mag zijn, dat die piemel mooi is en dat je er fijne dingen mee kunt doen."

Geef uw kind zeggenschap over zijn eigen lichaam
Uw kind kan afhankelijk zijn en blijven van hulp bij de lichamelijke verzorging, maar net als alle andere kinderen toe zijn aan meer privacy. Het is belangrijk dat u zich vanaf een bepaalde leeftijd realiseert dat u bij het helpen met wassen, aan- en uitkleden of naar de wc gaan elke keer het persoonlijke levensgebied van uw kind binnentreedt. Probeer vanzelfsprekend handelen te voorkomen. Benoem altijd wat u gaat doen. Betrek uw kind zoveel mogelijk bij deze handelingen. Kijk goed wat uw kind misschien non-verbaal aangeeft.

"Waar ik wel eens tegenaan loop, is dat mijn zoon heel knuffelbaar is, maar niet altijd wil knuffelen. Soms kun je als ouder ook de grens overgaan. Dat je hem knuffelt omdat jíj dat graag wilt. Hij heeft het vermogen niet om mij te stoppen."

Veel ouders zijn onzeker geworden over wat wel en wat niet kan in (lichamelijk) contact met hun kind. Waar liggen grenzen in het knuffelen? Kan een vader zijn volwassen dochter in bad doen? Het is onmogelijk om eenduidig aan te geven wat wel en niet kan, dat verschilt per situatie en per kind.

- Geef uw kind de ruimte om 'nee te zeggen'.
- Leer uw kind dat zijn lijf van hem is. Leer hem dat hij op een zeker moment zelf bepaalt wie hem mag aanraken of zien.
- Wacht niet tot uw kind een grens stelt. Creëer een sfeer waarin hij grenzen mag en kan hebben. Geef uw kind zoveel mogelijk de regie.

"De protocollen over deze aangelegenheden zijn in de loop van de tijd steeds meer aangescherpt. Het komt er bij wijze van spreken op neer dat je de mensen niet meer mag aanraken. Maar ouders willen juist dat je lief bent voor hun kind en dat je ze aanraakt. Er zijn al zoveel mensen die hun kind niet willen aanraken."

6. Grensoverschrijdend gedrag signaleren en aanpakken

U als ouder of vertegenwoordiger weet als geen ander hoe uw kind of familielid zich gedraagt. U zult het ook snel merken als er iets verandert in dit gedrag. Dit kan mogelijk komen doordat uw kind of familielid te maken krijgt met grensoverschrijdend gedrag van anderen. Het hoeft dan niet direct te gaan om grove vormen van misbruik, ook kleinere grensoverschrijdingen zijn belangrijk om op te merken. Ernstige grensoverschrijding kan namelijk klein beginnen.

Weet dat mensen met een meervoudige beperking zelf ook signalen kunnen uitzenden. Het is niet altijd makkelijk om deze signalen te zien. Want sommige signalen kunnen ook te maken hebben met andere problemen. Er kunnen lichamelijke signalen zijn (zoals buikpijn, herhaalde blaasontsteking, verwondingen aan anus of vagina). Gedragssignalen (bijvoorbeeld: schrikken bij lichamelijk contact, niet bij de leeftijd passend seksueel gedrag, angstig gedrag naar specifieke personen of zelfverwondend gedrag).

"Als ouder kan je signalen opvangen. Bijvoorbeeld blauwe plekken op benen. Dit hoeft niet meteen te duiden op misbruik. Het kan ook komen door de stoel waar je kind op zit. Dat kan een verkeerde stoel zijn die niet goed is aangepast op de beperking van je kind."

Gouden regel bij signaleren
De signalen kúnnen een gevolg zijn van grensoverschrijdend gedrag. Maar ze kunnen ook andere oorzaken hebben. Het zien van één enkel signaal hoeft (nog) niets te zeggen. Het is belangrijk voorzichtig en zorgvuldig te werk te gaan en tegelijkertijd weer niet zó voorzichtig, dat elk mogelijk signaal wordt weggeredeneerd. Wanneer er sprake is van een verandering in emoties, behoeften of vaardigheden van uw kind of familielid, is er altijd reden tot alertheid. Het is een signaal dat serieus moet worden genomen. (Zie ook de signalenkaart in bijlage 2.)

Tip 'niet-pluis-gevoel'
Er zijn vele signalen die op grensoverschrijdend gedrag kunnen duiden, maar het belangrijkste signaal is misschien wel: 'ik heb het gevoel dat er iets niet klopt'.

Ga bij uzelf het volgende na:

- Wanneer begon de ongerustheid? Waardoor? Wat is er gebeurd?
- Om welke signalen gaat het? Wanneer doen ze zich voor?
- Zijn er geleidelijke of plotselinge gedragsveranderingen?
- Hoe lang is dit al aan de hand?

Tips

- Ga serieus om met uw eigen niet-pluis-gevoel.
- Schrijf veranderingen in gedrag/signalen zo feitelijk mogelijk op.
- Zorg dat u serieus aandacht krijgt voor uw signaal.
- Bij twijfel kunt u de huisarts, cliëntenondersteuning vanuit de gemeente of de vertrouwenspersoon van de zorgorganisatie raadplegen. Meer informatie over vertrouwensartsen vindt u op: www.vertrouwensartsen.nl.
- Bedenk dat u ook de cliëntenraad kunt inschakelen, een belangenorganisatie of een netwerk van ouders. Om eventueel samen een signaal af te geven.
- Onderneem juridische stappen als er echt sprake is van grensoverschrijdend gedrag of misbruik.

"Wij houden een logboek bij. Er gebeuren soms zoveel dingen tegelijk dat je niet alles onthoudt. Door de dingen op te schrijven, kan ik vroegtijdig iets herkennen. Bijvoorbeeld: mijn zoon kreeg andere voeding en had daardoor last van verstoppingen. Hij wilde niet naar de wc want dat was pijnlijk. Als op een later moment zoiets weer gebeurt, kan ik teruglezen dat dit met voeding te maken heeft."

Signaal melden

Heeft u een vermoeden van seksueel misbruik, dan is het van belang om snel te handelen. Krijgt uw kind of familielid ondersteuning of begeleiding van een zorginstelling, dan kan mogelijk het protocol van de zorginstelling worden gevolgd. Daarbij hoort een goed en grondig onderzoek van de situatie.
Ook moet gezorgd worden voor goede opvang, begeleiding en eventueel behandeling. Niet alleen van het slachtoffer, ook van de pleger wanneer deze een verstandelijke beperking heeft. Opvang van de ouders en familieleden hoort daar ook bij.

"Als ouder heb je een afhankelijke positie. Je bent in de verzorging van je kind ook afhankelijk van anderen. Stel dat je vermoedens hebt van misbruik op het dagverblijf waar je kind komt. Hoe pak je dat dan aan zonder dat je kind daar de dupe van wordt?"

“Het is belangrijk dat je als ouder ook weerbaar bent. Wees alert als iets niet is zoals anders. Het hoeft niet meteen iets ernstigs te betekenen. Maar luister naar je gevoel. Probeer aansluiting te vinden bij anderen.”

De manier waarop de arts, begeleiders of andere betrokkenen reageren op uw signaal zegt vaak al veel. Wordt uw ongerustheid serieus genomen, dan geeft dit vertrouwen in de verdere afhandeling. Maar wordt het signaal genegeerd, dan is het zeker zaak om een vertrouwenspersoon in te schakelen. In het uiterste geval kunt u ook de Raad van de Kinderbescherming of het Steunpunt Huiselijk Geweld benaderen.

Tip
Er is een verplichte meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling ingesteld. Bedoeld voor professionals als huisartsen, leerkrachten en mede-werkers van (jeugd)instellingen. Aan de hand van een overzichtelijk stappenplan kunnen zij huiselijk geweld of kindermishandeling (waaronder misbruik) melden. Informatie: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/huiselijk-geweld/hulp-bieden/meldcode.

Aangifte doen
Bij ernstige vermoedens van seksueel misbruik is het verstandig om ook contact op te nemen met de politie. Zij kunnen adviseren over verdere juridische stappen. Ook al bent u er zelf zeker van dat er misbruik heeft plaats gevonden, het is belangrijk om te beseffen dat het vaak lastig is om voor de rechter te bewijzen wat er precies gebeurd is. Zeker als het gaat om mensen met EMB.

7. Ouders, vertegenwoordigers en zorgorganisatie

Uw kind of familielid met meervoudige beperkingen maakt mogelijk ook gebruik van zorg en ondersteuning van een zorgorganisatie. Deze organisatie, en daarmee alle medewerkers, zijn verantwoordelijk voor een veilig sociaal en pedagogisch klimaat waarin uw kind of familielid zich geborgen voelt. Dit betekent dat op alle niveaus in de organisatie aandacht moet zijn voor het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag. U kunt als ouder of vertegenwoordiger de zorgorganisatie hierop aanspreken.

Een heldere visie op omgangsvormen en de preventie van grensoverschrijdend gedrag biedt de basis voor goede zorg en ondersteuning aan mensen met meervoudige beperkingen en hun ouders of vertegenwoordigers. Een heldere visie maakt duidelijk wat er van medewerkers, ouders en vertegenwoordigers wordt verwacht. Ouders of vertegenwoordigers en medewerkers weten waaraan ze zich verbinden als ze in zee gaan met deze organisatie. En ze weten waar ze op terug kunnen vallen als ze te maken krijgen met signalen van onveiligheid.

"Er zijn regels op het dagcentrum dat er nooit een begeleider alleen met een kind mag zijn. Door de hectiek op zo'n dagverblijf kan dit dus wel eens voorkomen. Je kan dat bijna niet controleren."

Tip
Vraag naar de visie en het beleid van de organisatie waar uw kind of familielid mee te maken heeft. Het is nodig dat de organisatie een duidelijke beleid heeft rond bejegening, omgangsvormen, seksualiteit, preventie en de aanpak van grensoverschrijdend gedrag.

Protocol signaleren en melden
Als het goed is heeft de zorgorganisatie een protocol voor het omgaan met vermoedens en meldingen. Dit protocol moet besproken zijn in de cliëntenraad of de raad van vertegenwoordigers. Het protocol moet bekend zijn bij ouders of vertegenwoordigers. Het protocol moet goed rekening houden met de situatie van kinderen met meervoudige beperkingen.

“Bij de logeervoorziening is ons nooit iets verteld over afspraken bij grensoverschrijdend gedrag. Wel stond de naam van de vertrouwenspersoon in het contract.”

“Onze zoon is 9 en heeft een meervoudig complexe beperking. Hij heeft een polsfixatie. Dit hulpmiddel heeft hij voor zijn eigen veiligheid. Het wordt gebruikt als hij een aanval krijgt van zijn luchtwegobstructie. Op het dagcentrum gebruikt begeleiding de polsfixatie echter ook als zij hem even alleen moeten laten. Onze zoon wordt op dat moment beperkt in zijn vrijheid. Hier kom je als ouder per toeval achter. Dat zou toch in overleg moeten gebeuren.”

Ondersteuningsplan
U als ouder of vertegenwoordiger werkt mee aan het opstellen en regelmatig evalueren van het ondersteuningsplan. Het is belangrijk om juist bij de bespreking van het ondersteuningsplan na te gaan of uw kind voor zichzelf kan opkomen en grenzen van anderen kan respecteren? Ook is het belangrijk te bespreken hoe het zit met lichaamsbeleving en seksuele ontwikkeling. Bij deze bespreking kunnen dan op een natuurlijke manier ook de eventuele risico’s op mogelijk grensoverschrijdend gedrag en misbruik in kaart worden gebracht. En kunt u met elkaar afspreken hoe hiermee om te gaan.

- In gesprekken over het ondersteuningsplan kunnen ouders en begeleiders aandacht besteden aan het thema seksualiteit. Vaak staat nu nog in het ondersteuningsplan dat seksualiteit ‘niet van toepassing’ is.
- Het kan ouders en begeleiders helpen als ze open over seksualiteit kunnen praten.

Medezeggenschapsraad
Iedere organisatie heeft een cliëntenraad of vertegenwoordigersraad. Vaak is er ook een bewonersoverleg. U kunt als ouder of vertegenwoordiger bij de cliëntenraad informeren hoe de organisatie er voor staat op dit onderwerp. Welke kansen en belemmeringen liggen er? Wordt de registratie van meldingen van grensoverschrijdingen en misbruik besproken met de raad? En welke conclusies worden hieruit getrokken?

Vragen kunnen zijn:
1. Wat is het bestaande beleid binnen de organisatie?
2. Welke beleidsinstrumenten zijn er?
3. Wat is vastgelegd over preventie?
4. Hoe gaat men om met signalen en meldingen van grensoverschrijdend gedrag?
5. Worden cliëntervaringen rond veiligheid in kaart gebracht?

Ga het gesprek aan
Sociale veiligheid heeft alles te maken met openheid. Als ouder of vertegenwoordiger kan het lastig zijn om het gesprek over veiligheid aan te gaan. Toch is het aan te raden dit wel te doen, zowel in de bespreking van het ondersteuningsplan als op het collectieve niveau.

Stel u wordt als ouder of vertegenwoordiger niet serieus genomen door uw zorgorganisatie met u vragen of vermoedens. Of u heeft het idee dat de zorgorganisatie niet goed omgaat met de preventie of het behandelen van grensoverschrijdend gedrag en u vindt hier geen gehoor voor. U kunt dan ook praten met een vertrouwenspersoon of de AVG-arts (arts verstandelijke gehandicapten) van de zorgorganisatie.
U kunt uw ervaringen ook delen met andere ouders of vertegenwoordigers en samen het gesprek aangaan.

Tip
- Iedere zorgorganisatie heeft een vertrouwenspersoon. U kunt altijd een afspraak maken.
- Is er geen vertrouwenspersoon (bekend), dan kunt u ook de (afdelings-) manager inschakelen. Dit kan alleen als hij onafhankelijk is.
- Zorgorganisaties hebben veelal ook een aandachtsfunctionaris seksualiteit of grensoverschrijdend gedrag die u kunt benaderen.
- In het uiterste geval kunt u de klachtencommissie van de zorginstelling inschakelen of de Inspectie voor de Gezondheidszorg.

“Mijn grote zorg is dat mijn zoon misbruikt wordt. Hij is erg knuffelbaar. Maar een zorg is ook: gaat hij niet zelf grensoverschrijdend gedrag vertonen? Gelukkig is het onderwerp goed bespreekbaar. We hebben een hele actieve oudergroep. We organiseren thema-avonden rond alles wat speelt. Ook over deze onderwerpen. Bij deze avonden is iemand van de woonvorm aanwezig.”

“Op het dagcentrum van onze zoon gebruiken ze een opnameapparaat en een schriftje. Hiermee worden wij zoveel mogelijk geïnformeerd over de dingen van de dag die hij meemaakt. Wij hebben dagelijks contact met het dagcentrum en er is goed overleg.”

“Ik moet eerlijk zeggen dat we nog niet met de zorgverleners over seksualiteit en grensoverschrijdend gedrag hebben gesproken. Maar het houdt ons wel bezig. Zeker als onze dochter ineens last heeft van haar vagina. We denken wel eens dat er standaard om de zoveel tijd een arts zou moeten kunnen kijken of er mogelijk sprake is van iets afwijkends.”

Bijlage 1 – Voorbeelden van voorlichtingsmateriaal

- MEE heeft informatie over seksuele voorlichting aan kinderen en jongeren met een verstandelijke beperking (seksualiteit en relaties), www.mee.nl
- www.begrensdeliefde.nl, website voor iedereen die professioneel of als opvoeder/verzorger betrokken is bij mensen met een verstandelijke, lichamelijke, auditieve of visuele beperking. Centraal op de website staat een databank met beschrijvingen van interventies, materialen, cursussen en andere instrumenten die ingezet kunnen worden voor seksuele vorming en voor preventie van en behandeling na seksueel misbruik bij mensen met een beperking.
- www.edusex.nl, Edusex is een gespecialiseerd bedrijf op het gebied van seksualiteit gericht op verschillende doelgroepen met een speciale behoefte. Zo leveren zij bijvoorbeeld anatomisch correcte voorlichtingsmaterialen, ondersteunende producten bij mensen met een lichamelijke beperking of trainingen om te leren omgaan met seksuele behoefte van mensen met een verstandelijke beperking.
- www.rutgerswpf.nl,bij het kenniscentrum seksualiteit Rutgers WPF is ook veel voorlichtingsmateriaal beschikbaar over relaties en seksualiteit, gericht op jongeren.
- 'Hallo ik', training over lichaam, gevoel, seksualiteit, weerbaarheid en sociale vaardigheden voor kinderen en volwassenen met een verstandelijke en auditieve/communicatieve beperking. Kentalis, 2010 (www.kentalis.nl)

Bijlage 2 – Signalenkaart

Dit is een overzicht van mogelijke signalen van mensen met een verstandelijke beperking die kunnen wijzen op seksueel misbruik. De lijst kan houvast bieden, maar tevens draagt zij een gevaar in zich. De signalen die genoemd worden, kunnen een gevolg zijn van seksueel misbruik. Belangrijk is dat genoemde signalen op zich, nooit zonder meer tot de conclusie kunnen en mogen leiden dat er sprake is van seksueel misbruik.

Inhoudelijk verwijzende signalen

Lichamelijke (klinische) klachten

- Verwondingen, zwellingen, bloeduitstortingen aan of rond de genitaliën
- Verwondingen, bloeduitstortingen aan borsten, billen, onderbuik of bovenbenen
- Vreemde voorwerpen in genitale, rectale of urethale openingen
- Abnormale verwijdingen van urethale, vaginale of rectale opening
- Sperma in de vagina of het rectum
- Ziekten die door seksueel contact (kunnen) worden overgebracht
- Zwangerschap

Psychosomatische signalen

- Pijn in de onderbuik
- Pijn in de bovenbenen

Gedragssignalen

- Zinspelingen op seksuele activiteiten
- Herhaaldelijk en niet bij de leeftijd/ontwikkeling/ verstandelijk vermogen passende spelletjes
- Met leeftijdgenoten, met speelgoed of met zichzelf
- Excessieve masturbatie
- Seksueel agressief gedrag ten opzichte van anderen
- Gedetailleerd en niet bij de leeftijd/ontwikkeling/verstandelijk vermogen passende kennis van seksueel gedrag
- Excessieve belangstelling voor seksuele zaken / veel vragen over seksualiteit
- Sterk seksueel wervend gedrag ten opzichte van (voornamelijk) mannen of volwassenen in het algemeen als belangrijkste vorm van contact maken
- Buitengewone angst voor mannen (in geval van mannelijke dader)
- Angst voor aanraken
- Zichzelf vies vinden
- Negatief zelfbeeld

- Stijf of niet durven bewegen
- Niet durven uitkleden
- Niet op de rug durven liggen

Specifieke signalen

Specifieke (psycho)somatische signalen

- Aanhoudende buikpijn
- Eetproblemen (anorexia, boulimie, recidiverend overgeven)
- Lichamelijke kwetsuren die kunnen wijzen op zelfverwonding op pogingen tot zelfdoding

Specifieke gedragssignalen

- Negatief zelfbeeld, sterke gevoelens van minderwaardigheid
- Pseudo-volwassen gedrag bij kinderen
- Schuld- en schaamtegevoelens
- Gebrek aan vertrouwen, met name ten opzichte van mensen die voor de persoon belangrijk zijn
- Plotselinge terugval in prestaties
- Niet deelnemen aan sociale activiteiten
- Niet durven genieten
- Depressieve gevoelens
- Zelfverwonding
- Mishandelen/martelen van anderen mensen/dieren
- Onverklaarbare, plotselinge gedragsveranderingen op welk gebied dan ook.

Colofon

Dit is een uitgave van Ieder(in). Deze uitgave is tot stand gekomen in samenwerking met de BOSK en Vereniging VG netwerken.

BOSK - Vereniging van mensen met een lichamelijke handicap
Postbus 3359, 3502 GJ Utrecht | T 030 245 90 90
E info@bosk.nl | I www.bosk.nl

Ieder(in)
Postbus 169, 3500 AD Utrecht | T 030 720 00 00
E post@iederin.nl | I www.iederin.nl

Vereniging VG netwerken
Postbus 169, 3500 AD Utrecht | T 030 272 73 00
E m.vanleeuwen@vgnetwerken.nl | I www.vgnetwerken.nl

Samenstelling: Buro Opaal
Eindredactie: Ieder(in), Mieke van Leeuwen
Vormgeving: KEET grafische vormgeving

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door het Ministerie van VWS, directie langdurige zorg.

© september 2014